

Värdeladdade ord i journalanteckningar från olika årtionden

Sammanfattning

Jag har undersökt patientjournaler från tre årtionden under 1900-talet och syftet med denna undersökning var att försöka få svar på mina frågor om huruvida det finns skillnader avseende värdeladdade ord i journalanteckningar beroende på patientens kön, sociala tillhörighet och tidsperiod. De specifika frågeställningarna var:

- *Uttryckte man sig annorlunda om patienten beroende på om hen var kvinna eller man beroende på tidsperiod?*
- *Förekommer värderande ord i högre eller lägre utsträckning beroende på tidsperiod?*
- *Vilken roll spelar patientens sociala tillhörighet och status för hur läkaren uttrycker sig i journalanteckningen under de olika decennierna?*
- *Är de senare journalanteckningarna mer objektiva än de från tidigare decennier?*

Undersökningen visade att man inte uttryckte sig nämnvärt annorlunda beroende på patientens kön beroende på tidsperiod.

Jag drog också slutsatsen att värderande ord förekommer i högre utsträckning rent summamässigt under senare epoker beroende på att även dokumentationen utökats. Förekomsten av värdeladdade ord i förhållande till övrig textmassa tycks dock vara den samma.

Vad gäller patientens sociala tillhörighet och status spelar dessa generellt sett ingen roll för hur läkaren uttrycker sig i journalerna under de olika decennierna. Dock finns enskilda exempel där så skulle kunna vara fallet.

Vad gäller objektiviteten i de senare journalanteckningarna är dessa språkligt sett inte mer objektiva än de från tidigare decennier.

I min diskussion tar jag även upp semantisk förskjutning och förväntningar som betydande påverkansfaktorer vid analys av värdeladdade ord, samt ger förslag på vidare forskning kring historisk dokumentation inom kvinnosjukvård och journaler från 1930-talet avseende uttryck för rashygien sett ur ett jämlikhetsperspektiv.

Innehåll

Inledning	1
Bakgrund.....	2
Definition av värdeladdade ord.....	2
Syfte och problemformulering	3
Metod och avgränsning	4
Urval av journaler	4
Avgränsning	5
Litteratur	5
Resultat	7
1940-talet.....	7
Specifika företeelser för denna tidsperiod	7
Värdeladdade ord under 1940-talet	8
Genus	8
Sociala aspekter	9
1960-talet.....	9
Specifika företeelser för denna tidsperiod	10
Värdeladdade ord under 1960-talet	11
Genus	11
Sociala aspekter	12
1980-talet.....	13
Specifika företeelser för denna tidsperiod	13
Värdeladdade ord under 1980-talet	13
Genus	13
Sociala aspekter	13
Slutsatser	15

Diskussion 17

Påverkansfaktorer vid analysen	17
Min förutfattade mening	17
Undersökningsmetoden	17
Svårbedömda värdeord	18
Semantisk förskjutning	18
Förminskande idag, neutralt igår?	19
Exempel på möjliga kränkande uttryck.....	21
Journalens utveckling.....	22
Övriga inhämtade insikter	22
Vidare undersökningar	23
Källförteckning.....	24

Inledning

Som medicinsk sekreterare kommer jag skriva tusentals journalanteckningar. Journalen är ett av vårdens viktigaste dokument: Patientdatalagen säger att huvudsyftet med att föra en journal är att den ska bidra till en god och patientsäker vård. Dessutom ska den fungera som informationskälla för patient, vårdpersonal och vårdssystem, tillsynsmyndigheter och forskning.¹ Enligt både Hälso- och sjukvårdslagen och patientlagen är målet för hela hälso- och sjukvården ”en vård på lika villkor för hela befolkningen”, och att denna vård ”ska ges med respekt för alla människors lika värde och med respekt för den enskilda människans värdighet”.² Redan nu, i min tidiga, knappt påbörjade karriär som medicinsk sekreterare, har jag stött på journalanteckningar där jag upplevt att läkare genom att använda värderande ord uttryckt sig på ett kränkande sätt om patienten. Det är i mina ögon inte att visa respekt för vare sig människors lika värde eller den enskilda individen. Det är inte jämlik vård, och detta pågår i ett samhälle som väl ändå får anses som mer jämlikt nu i vår tid än vad det varit historiskt sett. Denna företeelse fick mig att undra hur det har sett ut i journalerna bakåt i tiden. Uttryckte sig läkaren annorlunda om patienten beroende på om hen var man eller kvinna? Spelade patientens sociala status någon roll för vad som skrevs i journalen? För inte var det väl bättre förr?

---

¹ Sveriges riksdag. 2019. www.riksdagen.se https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/patientdatalag-2008355_sfs-2008-355

² Rönnberg, Lena. 2016. *Hälso- och sjukvårdsrätt*. S. 71.

Bakgrund

Redan mycket tidigt i min barndom väcktes mitt intresse för ord och språk, vilket sedan växte så till den grad att jag valde att studera moderna språk på universitet för att sedan arbeta som professionell översättare och språklärare. Språket är ett av människans främsta verktyg, och precis som med andra verktyg är det viktigt att använda det på rätt sätt för olika uppgifter. Man slår exempelvis inte i spikar med skiftnycklar, och man skriver inte journalanteckningar på SMS-språk. Precis som man använder rätt verktyg till rätt uppgift, använder man rätt ord vid rätt tillfälle.

Alla människor använder sig av språk, oavsett om de är goda språkbrukare eller inte. När språket används fel eller oförsiktigt kan det få följder som alla kanske inte inser vidden av. Ett sådant exempel skulle kunna vara när en läkare uttrycker sig med ett olyckligt ordval om en patient, och patienten kränks. Många av våra ord har olika valörer, det vill säga olika värden. Ordens olika värden framkallar olika associationer och reaktioner hos människor. Om man använder ett så kallat värdeord i fel sammanhang kan man kränka människor, omedvetet eller medvetet.

Definition av värdeladdade ord

Det jag valde som huvudfokus för detta arbete var alltså bruket av så kallade värdeladdade ord i journaltext, det vill säga ord i journaltext som uttrycker en värdering om något. Andra benämningar på värdeladdade ord är *värderande ord* och *värdeord*. Anne-Marie Hasselrot skriver att "[o]rd som är värdeladdade har en känslomässig betydelse utöver sin egentliga betydelse". Det hon menar är att ett värdeord, förutom att vara en term eller ett begrepp, också har en positiv eller negativ innebörd. Som exempel använder hon orden *demokrati* och *diktatur*, två begrepp som inte bara har konkreta betydelser, utan som dessutom är positivt respektive negativt laddade.³

---

³ Hasselrot, Anne-Marie. 2009. "Vilket värde har ordet?"

Wikipedia definierar värdeladdade ord som ”ord eller termer som uttrycker en värdering” och som kan innebära att brukaren tar ställning medvetet eller omedvetet när denne använder ordet. Motsatsen till värdeladdade ord är rent deskriptiva ord, som exempelvis *gul*, *rektangulär* och *cykel*, *gran*.⁴

I sin bok *Laddade ord. En bok om tankens makt över språket* definierar författarna Lars Melin och Mikael Parkvall värdeord som ord med laddning där värdet på denna laddning kan mätas utifrån hur människor reagerar på dem. De hävdar att det finns tre typer av värdeord:

- Värdeord som betecknar något smakligt eller osmakligt, exempelvis *vin*, *kvinnor* och *sång* respektive *pest* eller *kolera*.
- Värdeord som konventionaliserats språkligt; *journalist* är mer positivt än *murvel*.
- Betydelsetomma värdeord, det vill säga ord som endast uttrycker värdering, men inte någon association, exempelvis *bra* och *dåligt*.⁵

I detta arbete valde jag att främst rikta fokus mot de värdeord som uttrycker något om användarens medvetna eller omedvetna ställningstagande, och bara perifert ta upp de så kallade betydelsetomma värdeorden.

Syfte och problemformulering

Huvudsyftet med detta arbete är att få svar på mina frågor om huruvida det finns skillnader avseende värdeladdade ord i journalanteckningar beroende på patientens kön, sociala tillhörighet och tidsperiod. Genom att undersöka journalanteckningar från några olika årtionden under 1900-talet vill jag försöka hitta svar på följande mer specifika frågor:

---

⁴ Wikipedia. 2019. ”Värdeladdade ord”.

⁵ Melin, Lars, och Parkvall. 2016. *Laddade ord. En bok om tankens makt över språket*, s. 113.

- Uttryckte man sig annorlunda om patienten beroende på om hen var kvinna eller man beroende på tidsperiod?

- Förekommer värderande ord i högre eller lägre utsträckning beroende på tidsperiod?

- Vilken roll spelar patientens sociala tillhörighet och status för hur läkaren uttrycker sig i journalanteckningen under de olika decennierna?

- Är de senare journalanteckningarna mer objektiva än de från tidigare decennier?

Metod och avgränsning

I november 2019, under min tredje praktik vilken var förlagd till Karlskoga lasarett, hade jag förmånen att få göra ett besök i sjukhusets arkiv. Personalen där var mycket tillmötesgående, och när de fick veta att jag ville undersöka äldre tiders journaler i mitt examensarbete fick jag en lång och mycket intressant guidad visning av arkivets olika delar och samlingar. Dessutom fick jag löfte om att senare få hjälp med att få åtkomst till journalanteckningar inför min undersökning.

Urval av journaler

I mitten av mars 2020 tog jag en ny kontakt med arkivet för att få tillgång till arkiverade journaler. På grund av de omständigheter som rådde under våren 2020 med en pågående pandemi och social distansering kunde jag tyvärr inte ges fysiskt tillträde till arkivet, men utlovades att vid ett tillfälle få komma och hämta kopior på journaler som personalen slumpvis skulle välja ut åt mig. Jag fick uppge från vilka årtionden jag ville undersöka journaler och hur många journaler jag behövde ha från respektive årtionde. Min önskan var att få tillgång till tio journaler från varje decennium för att på så sätt få ett, om än möjligen inte lika stort, men ändå jämförbart undersökningsunderlag från samtliga årtionden.

Dessa journaler valdes ut slumpvis och avidentifierades av arkivpersonalen.

Avgränsning

Jag kom slutligen att undersöka journalanteckningar från tre olika årtionden: 1940-, 1960- och 1980-talet. Ursprungligen ville jag även undersöka journalanteckningar från 2000-talet, men på grund av att arkivet i Karlskoga inte hade tillgång till journaler från 2000-talet, då dessa är i digital form, samt den problematiska situationen kring coronaviruset och covid-19, beslutade jag mig i samråd med min handledare för att nöja mig med anteckningar från de tre ovannämnda decennierna. Av okänd anledning fick jag dock inte samma antal journaler från alla decennier, utan fördelningen såg ut som följer:

Årtionde	Antal journaler	Antal ♀	Antal ♂
1940-talet:	10	5	5
1960-talet:	8	5	3
1980-talet:	9	5	4

I dessa journaler analyserade jag sedan språket utifrån följande:

- tidsperiod
- genustillhörighet hos patienten
- sociala aspekter

Jag har dessutom även fått tillgång till journalanteckningar från 1970-talet, i och med att dessa ingår i patientjournalerna från 1980-talet, men någon analys av innehållet i dessa anteckningar redovisas inte i detta arbete, med några få undantag, då denna undersökning inte avser 1970-talet.

Litteratur

För att tydligt kunna definiera begreppet värderande ord har jag som ovan redan nämnts använt mig av den mycket intressanta och underhållande boken *Laddade ord. En bok om tankens makt över språket*

av Lars Melin och Mikael Parkvall, publicerad 2016. Lars Melin är språkforskare, författare och docent i svenska, Mikael Parkvall är lingvist vid Stockholms universitet, vilket ger trovärdighet och akademisk tyngd till de teorier de framför. Jag kan verkligen rekommendera denna humoristiskt skrivna bok till den som vill läsa mer om hur språket påverkar samhället och vice versa. En annan mycket kompetent källa avseende värdeladdade ord är Anne-Marie Hasselrot som skrivit den läsvärda artikeln ”*Vilket värde har ordet?*”. Hasselrot har bland annat arbetat som språkexpert i Regeringskansliet. Som stöd för utformningen och sammanställningen av min undersökning har jag använt mig av *Forskningsmetodikens grunder* av Runa Patel och Bo Davidson från 2011.

Resultat

Nedan redovisas de fynd jag funnit det relevant att lyfta fram efter min undersökning av drygt 310 sidor journaltext. Citat från journaler skrivs i kursiv stil för att tydligt framhäva dem. I citaten har jag valt att ibland markera vissa ord med fet stil för att tydliggöra mitt fokus; fet stil användes alltså inte i den ursprungliga journaltexten.

1940-talet

Undersökningsunderlaget från detta årtionde består av tio journaler där fem patienter är kvinnor och fem är män. Det totala antalet journalsidor uppgår till endast 28, vilket ger en genomsnittlig journallängd på knappt tre sidor per patient.

Specifika företeelser för denna tidsperiod

Journalerna är påfallande tunna, och även mer avancerade behandlingar som canceroperationer har dokumenterats mycket kortfattat. Regelrätta epikriser saknas i journalerna och vårdtiden efter operationen sammanfattas oftast endast i en journalanteckning bestående av en eller ett par kortfattade meningar. Handskrivna och därmed ofta mycket svårlästa anteckningar förekommer också.

Här ett exempel på en inskrivning av en 73-årig kvinna gjord 17 februari 1944 med efterföljande epikris från 13 mars samma år med diagnosen ”*Haematemesis + Melaena*”:

III-para. Frisk tidigare bortsett från en del obestämda magbesvär under senare år då hon inte som förr tålt all mat utan reagerat med illamående efter kaffe och fet föda. Ej magrat.

I kväll plötsligt utan föregående symtom svimning. Strax efteråt stora kräkningar av svart innehåll samt mörkfärgade diarréer.

Status: Betydligt blek men för övr. ej särskilt påverkad. Puls 100.

Bltr. 130.

Cor: 0.

Pulm: 0.

Buk: Mjuk och oöm. Intet patol. palp.

Per rectum: 0. Svarta faeces på handsken

13.3 Till en början låg pat. med subfebril temp. och Weber +++

Hon fick tvenne blodtransfusioner medan hennes blodstatus var

som lägst. Hb 37 %, röda 1,82. Under sista veckorna god

förbättring. Hon har blivit Weberneg. , blodstatus har ökat och

hennes krafter tilltagit. Tarmen funktionerar bra. Röntgen av

ventrikel och duodenum neg. Hb. 60, röda 3,69. Utskrives hem.

Detta är vad man får veta om kvinnans nästan månadslånga vårdtid.

Journaltexten i detta exempel kan anses vara representativt för hur journalerna från 1940-talet i denna undersökning ser ut.

Värdeladdade ord under 1940-talet

Jag finner inte alls särskilt många positivt eller negativt värdeladdade ord. Detta innebär inte alls att texten saknar värdeord, utan i stället att dessa är objektiva och neutrala, eller betydelsetomma som Melin och Parkvall väljer att kalla dem.⁶ Det finns dock ord som jag som nutida läsare reagerar på, här är ett exempel:

*"Buk: Anus praeternaturalis som ser **snygg** ut." (77-årig kvinna, 1948.)*

Genus

Utifrån dessa tio journaler ser jag ingen skillnad i användningen av värdeord beroende på patientens genus, om man bortser från att en äldre man uppenbarligen kunde refereras till som *gubbe*, medan kvinnor refereras till med det neutrala *kvinna*.

*"St.: A.t. ganska gott, men **gubben** är en smula mager och förefaller ganska torr." (76-årig man, 1947.)*

*"St.: a. t. gott för åldern rask **gubbe**." (72-årig man, 1943.)*

---

⁶ Melin och Parkvall, s. 113.

Sociala aspekter

Det är svårt att utläsa eventuella skillnader i användningen av värdeladdade ord beroende på sociala aspekter i dessa journaler, då de är så kortfattade. Man får exempelvis ingen närmare information om kvinnornas sociala status. I två fall kan man utläsa att de fött många barn, sex respektive tio. I något fall anges att en kvinna är änka. Så vitt jag kan se är social status inte något som påverkar journaltextens värdeord vad gäller kvinnor.

Vad gäller männen anges det i ett fall att en av männen har ett viktigt arbete, vilket man tar hänsyn till vid planeringen av behandlingen. Som läsare får jag också känslan av att patienten har tämligen hög social status:

”Pat. önskar komma hem för att ombesörja en del viktiga arbeten men vill senare återkomma för prostataoperation.” (72-årig man, 1943.)

Samme man drabbas knappt två år senare av gallsten och *”hemkallar läkare”* under natten till nyårsdagen 1945. I läkarens anteckning kan man läsa:

*”Bör in för rtg-undersökning. **Måste** hem för bokslut.”*

Ordvalet i dessa rader i journalen ger mig som läsare en bild av att mannen har en tämligen hög social status, eftersom doktorn lägger vikt vid att nämna mannens arbetsuppgifter i anteckningarna. Några liknande kommentarer finns inte i de andra patienternas journaler från denna tidsperiod.

1960-talet

Undersökningsunderlaget från detta decennium består av endast åtta journaler där fem patienter är kvinnor och tre är män. Totalt antal journalsidor från detta årtionde är 30, alltså i genomsnitt knappt fyra sidor per patient.

Specifika företeelser för denna tidsperiod

Jämfört med journalerna från tjugotalet år tidigare, är de från 1960-talet något utförligare och uppvisar en tydligare struktur. Handskrift förekommer inte längre i vanliga journalanteckningar i samma utsträckning som två årtionden tidigare. Nu finns även daganteckningar med i journalerna, och nu kan man dessutom läsa mer detaljerade anteckningar om patientens inneliggande vård under rubriken "Slutanteckning" i journalerna. Nedan en inskrivningsanteckning med efterföljande daganteckningar och epikris som kan anses vara representativa för journalerna från denna tidsperiod. Patienten är en 53-årig man med diagnosen "Ulcus duodeni cum melaena 541,01":

Å T E R   I N T A G E N den 16.4 1965

Inkommer som jourfall med remiss från dr Sjöholm i Hallsberg u.d. Melaena.

Tid.sjd.: 1953 vid två tillfällen, 1954 och 1957 vårdad här för ulcus duodeni com melaena.

1960 vårdad på Örebro las. för cholecystit och op. i lugnt skede därefter.

Aktuellt: För en vecka sedan insjuknade pat. i influensaliknande symtom med värk i alla muskler och feber upp till 40°. Blev snabbt feberfri men i samband med detta fick pat. på nytt sugningar i maggropen och halsbränna och sura uppstötningar. Den 16/4 upptäcker pat. att han har lösa, tjärsvarta avföringar, varför man tillkallar läkare, som inrem. pat. hit.

F.ö. haft god aptit. Urin, avföring, miktion u.a. tidigare.

Status: D. 16.4.65. A.t.: 53-årig opåverkad man utan incomp.tecken i vila.

Munhåla: Protes i ö.k. Egna tänder i u.k. (3 – 4 st). Slemhinnor u.a.

Ytl.lgll., thyr.: U.a.

Cor: Regelbunden rytm. Frekvens 70/min. Inga biljud.

Bltr.: 115/70.

Pulm: U.a.

Buk: Överallt mjuk och oöm. Inga res. palp.

P.r.: Prostata lätt förstora av fast, elastisk, benign konsistens.

Tjärsvarta faeces på handsken.

Neurl.: Pupiller runda, likstora, reagera u.a. för ljus. Arm- och benrefl. pos. lika bilat. Bab. tecken fås ej fram.

Prel.bed.: 53-årig man som tidigare haft 4 ulcus med melaena och

vårdats på härvarande med.klin. och som för 5 år sedan op. för en galla i Örebro och nu inkommer efter att ha fått tjärsvart avföring. /[läkarens namn]/[sekreterarens signatur]/

22.4.65. Dagant. Rtg. visade en deformerad bulb men ingen säker nisch. Pat. har ulcussjuka. Har nu börjat få mindre blödning. /[läkarens namn]/[sekreterarens signatur]/

29.4.65 53-årig man som tidigare haft 4 ulcus med melaena och vårdats på härvarande med.klin. och som för 5 år sedan op. för en galla i Örebro och nu inkommer efter att ha fått tjärsvart avföring. Vid inkomsten opåverkat a.t. Vid palp. per rectum får man tjärsvarta faeces på handsken. SR 44 -22-16 mm. Hb går ned till 57%. 3 + Weber primärt. Beh. här med blodtransfusioner sammanlagt 2 l och blir snart Weber neg. Rtg.-ventrikel visar en buldeformering på ulcusbas, men ingen säker nisch kan man se. Pat. kan utskrivas till hemmet besvärsfri med rec. på Ferrromyn –S. Novalucal S, Meprotyl. Sjukskrives under ett par veckor. Skall återkomma för kontroll av sina blodvärden. Vid utskr. ett Hb på 90%. /[läkarens namn]/[sekreterarens signatur]/

Som synes innehåller dessa journalanteckningar avsevärt mer information än exemplet från 1940-talet.

Värdeladdade ord under 1960-talet

Liksom i journalerna från 1940-talet finns det tämligen rikligt med neutrala värdeord och rent deskriptiva ord. Men även i 1960-talets journalanteckningar finns ett par värdeord som man som nutida läsare reagerar på, och som kan sorteras in under genusaspekten respektive sociala aspekter:

Genus

Värdeladdade ord synonyma med *kvinna*:

”Döv **gammal dam**”

”91-årig **dam**”

”91-årig **gumma**” (91-årig kvinna, 1963)

Sociala aspekter

I nedanstående citat finns uttryck och värdeord som jag som nutida läsare kan uppfatta som laddade.

Följande är en remiss till psykiavdelningen:

*Pat. vårdas här för en radiusfraktur. Hon är senil och **synnerligen svårskött** varför vi har sett oss tvingade att ta in henne här för vård. Anhöriga går med på att pat. intas på mentalsjukhus för fortsatt vård. Vi har på sista tiden haft ständiga överbeläggningar. Tacksamma för snabbt övertagande.*

Vårdpersonalen anser alltså att patienten är resurskrävande och att det är problematiskt att ge henne en korrekt vård. I en anteckning en och en halv månad senare kan man läsa att:

*”Pat. kan ej komma hem då hennes dotter är utsliten och **ej anser sig kunna ta emot henne. Om vi skickar hem pat. får vi troligtvis in dottern i st.**” (96-årig kvinna, 1967)*

I denna anteckning har man valt frasen ”*ej anser sig*”, vilket kan tolkas som att man har en åsikt om att sanningshalten i vad dottern ”*anser sig*” är tveksam. Meningen som följer därefter är också intressant och den känns inte som ett adekvat sätt att uttrycka sig på.

Under 1960-talet förekommer det att läkare och sköterskor beskriver patienten som *duktig*, *tålig* och *snäll*:

*”**Duktig** o sovit mest hela natten.”*

*”**Duktig**. Svårt att kasta vtn [sic!].” (39-årig kvinna, 1965)*

*”Pat. vårdas fn. på Kräcklinge ålderdomshem. Enl. remissen har hon tidigare varit **tålig** och **snäll** men sedan ett par månader tillbaka har hon klagat över värk upptill i buken, tydligen inte kräkts.” (91-årig kvinna, 1963)*

1980-talet

Underlaget från detta decennium består av nio journaler där fem patienter är kvinnor och fyra är män. Totalt antal journalsidor från 1980-talet i denna undersökning är digra 252, vilket ger ett genomsnitt på 28 sidor journal per patient.

Specifika företeelser för denna tidsperiod

Från 1960- fram till 1980-talet har alltså den genomsnittliga storleken på journalen per patient i min undersökning ökat från knappt fyra sidor till tjugoåtta, vilket är en storleksökning på 700 %. Dokumentationen har nu blivit allt mer detaljerad och anteckningarna ser till form och innehåll ut som de i vår tid. Jag presenterar därför inget exempel här.

Värdeladdade ord under 1980-talet

Under 1980-talet ligger användningen av neutrala, det vill säga betydelsetomma värdeord på samma tämligen höga nivå som tidigare. Användningen av negativa och positiva värdeord fortsätter ligga på en låg nivå. Det totala antalet värdeord ökar dock i takt med att även textmassan ökar.

Genus

Jag hittar inga uppenbara skillnader på användningen av värdeord beroende på om patienten är kvinna eller man.

Sociala aspekter

Vad gäller sociala aspekter kan jag möjligen ha hittat vissa företeelser när det rör sig om patienter som skiljer sig något från samhällsnormer och ideal gällande etnicitet, kroppsbyggnad och status:

Etnicitet

En av journalerna från 1980-talet tillhör en finsktalande man. Hans journal är omfattande; enbart från detta decennium finns 88 sidor med journalanteckningar. Mycket ofta påtalar läkarna att mannen har ett annat modersmål än svenska. Nedan följer några olika varianter på uttryck som används för att belysa detta faktum:

”Talar dålig svenska”

”Talar litet svenska”

”man, mest finsktalande”

”Finsktalande”

”Huvudsakligen finsktalande”

”svårt att förstå honom p g a språksvårigheter”

”talar lite dålig svenska”

”pat talar dålig svenska”

”Talar dålig svenska, men förståeligt.”

”Talar mest finska och litet svårighet att få fullständig anamnes”

”Helt finsktalande”

Övervikt och låg social status

I en journal från 1981 kan man läsa om en kvinna som arbetar som

”hemsamarit”. Läkarens bedömning är:

*”Essentiell hypertoni hos **fet** kvinna.” (57-årig kvinna, 1981.)⁷*

En journalanteckning signerad av samma läkare, ett halvår senare:

Orsak Återbesök.

*Aktuellt Pat har helt slutat med all bltr.medicinering p.g.a. att hon **”svettades av den”**. Ej känt sig sämre f.ö. sedan hon var utan. Hon har varken Tenormin eller Salures K nu.*

*Status At Rödblommig ansiktsfärg. Hullet klart i överkant. **Har korta, tjocka armar.***

Hjärta Något avlägsna toner. Frekv.

Bltr 80/minut. Hö. arm liggande 200/110, stående 240/110.

---

⁷ Går man bakåt i patientens journal, in på 1970-talet, vilket inte omfattas av denna undersökning, kan man läsa att *”[p]at är ofantligt adipös.”* (1973) respektive *”förefaller psykiskt allert men kolosalt [sic!] överviktig”* (1972). Både *ofantligt* respektive *kolosalt* uppfattas här som negativa värdeord tillsammans med efterföljande ord och skulle kunna upplevas som kränkande.

Bed Tillrådes att omgående återinsätta medicineringen och varnar för att hon i annat fall kan drabbas av hjärnblödning. Pat ler därvid ett soligt leende, men lovar att återuppta medicineringen. Övervägde något att lägga in denna pat, men tvekar på om det är meningsfullt[,] hon har dock kunnat använda dessa mediciner tidigare och nu när hösten snart kommer och börjar bli kallt så skall väl hennes svettningstendens inte vara så oöverkomlig. Återbesök om 3 månade för ny bltr.mätning samt rutinprover och S-K.

Jag reagerar här på läkarens ton i anteckningen, och förstår den inte riktigt. På något vis känns den frostig.

Civilstånd

Social status för en man som lever ensam beskrivs exempelvis så här:
”Pensionerad f d sågverksarbetare. **Ungkarl**. Ensamboende i lägenhet.”
(69-årig man, 1982)

Man kan fråga sig hur lämpligt det är att skriva att patienten är *ungkarl*.

Slutsatser

Utifrån min analys av journalmaterialet har jag kommit fram till följande svar på de frågor jag ställde mig:

- Man uttryckte sig inte nämnvärt annorlunda om patienten beroende på om hen var kvinna eller man beroende på tidsperiod. Jag ser varken högre eller lägre frekvens av värdeord under de olika tidsperioderna beroende på patientens genus. Den enda skillnaden jag hittar är att orden *gubbe* och *gumma* inte används under 1980-talet.
- Värderande ord förekommer i högre utsträckning rent summamässigt under senare tidsperioder beroende på att även dokumentationen utökats, men förekomsten av värdeladdade ord i förhållande till övrig textmassa tycks dock vara den samma.

- Så vitt jag kan se spelar patientens sociala tillhörighet och status generellt sett ingen roll för hur läkaren uttrycker sig i journalanteckningen under de olika decennierna. Dock har jag hittat enskilda exempel på där så skulle kunna vara fallet, som fallet med den överviktiga kvinnan som beskrivs som "fet".
- Generellt sett är de senare journalanteckningarna inte mer objektiva än de från tidigare decennier, i alla fall inte rent språkligt.

Diskussion

När jag inledde denna undersökning var min förutfattade mening att journaler från äldre tider borde innehålla större andel värdeladdade ord och att läkare i sina anteckningar gjorde skillnad på hur de uttryckte sig om patienter beroende på genus och social status. Men min undersökning har alltså visat att de flesta journalanteckningar är tämligen fria från negativt värdeladdade ord, oavsett om patienten var kvinna eller man och oavsett sociala aspekter. Dock har jag funnit några anteckningar som skulle kunna vara undantag. Man kan inte heller se någon ökad objektivitet vad gäller värdeord i journalanteckningarna från de senare tidsperioderna. Mina förväntningar på att journaltexter från tidigare tidsperioder i högre grad skulle kunna kränka patienterna kom alltså på skam, åtminstone till största delen, vilket jag diskuterar nedan.

Påverkansfaktorer vid analysen

Vid analysen av mitt undersökningsmaterial kan nedanstående faktorer ha inverkat på hur jag tolkat texterna:

Min förutfattade mening

Under undersökningen kom jag fram till att den förutfattade mening jag hade, om att äldre tiders journaler borde innehålla ord och uttryck som kan uppfattas kränkande för patienten, kan ha haft viss inverkan på min tolkning av journaltexterna. Jag har försökt att ha detta i åtanke när jag analyserat värdeorden genom att hela tiden vara självkritisk och ställa mig själv frågan om jag gärna vill hitta något som inte finns, bara för att bevisa att jag haft rätt, eller om jag gör en objektiv analys.

Undersökningsmetoden

En faktor som skulle kunnat ha inverkan på undersökningens resultat är själva undersökningsmetoden: kanske hade resultatet sett annorlunda ut om man valt att undersöka fler journaler, och journaler från andra arkiv i landet? Resultatet kan också till viss del ha påverkats av det faktum att jag inte hade tillgång till det antal journaler som jag tänkt mig från

början. Resultat kunde också ha blivit ett annat om jag själv kunnat välja ut de journaler som skulle undersökas, eller om jag hade kunnat besöka arkivet fysiskt vid ett flertal tillfällen som först var min tanke, för att kunna undersöka många fler journaler. Detta var nu inte möjligt på grund av coronapandemin.

Vad gäller litteraturen som jag utgått från vid min definition av värdeladdade ord bedömer jag den som vetenskaplig och tillförlitlig, då den är skriven av erkända språkvetare som bland annat verkat vid Stockholms universitet och Regeringskansliet. Även artikeln från Wikipedia om värdeladdade ord är baserad på akademiska källor.

Svårbedömda värdeord

Jag märkte också att det i flera fall var mycket svårt att dra en exakt och tydlig gräns för om ett värdeord var negativt, positivt eller neutralt/betydelsetomt, trots den i mitt eget tycke tydliga definitionen av begreppet värdeladdade ord. Så var exempelvis fallet med kommentarerna angående kunskaper i svenska i den finsktalande mannens journal. Är frasen *"dålig svenska"* ett helt neutralt uttryck, eller ligger det någon mer betydelse i det? Läger jag som läsare in en egen värdering i frasen, utifrån min vilja att vara politiskt korrekt och min önskan att absolut inte kränka människor? Har läkaren som dikterat *"dålig svenska"* värderat mannen lite lägre på grund av att han inte pratar "bra" svenska? Jag kan omöjligt svara på detta. Men själv hade jag valt något av de andra uttrycken som finns med i journalen, exempelvis *"man, mest finsktalande"*, *"Finsktalande"*, *"Huvudsakligen finsktalande"* eller *"svårt att förstå honom p g a språksvårigheter"*, vilket är helt neutrala uttryckssätt och där man inte riskerar att lägga in någon underliggande och möjligen kränkande värdering.

Semantisk förskjutning

Vad som också var viktigt vid analysen och som tidigt stod klart för mig är att ord som idag uppfattas som negativt laddade inte nödvändigtvis måste ha varit det vid tiden för dokumentationen. Detta beroende på att språket ju är i ständig utveckling och förändring; över tid sker en viss

semantisk förskjutning hos många ord, och betydelser och konnotationer⁸ ändras.

Ett exempel på detta fenomen från min undersökning är ordet *snygg*, som idag används med en annan bibetydelse än det hade på 1940-talet, då ordet närmast var en neutral synonym till *hel, ren, fin, oklanderlig, ordentlig, ordnad*. I dag har ordet *snygg* fått andra konnotationer. Man kan prata om *en snygg tröja, en snygg soffa* eller *en snygg kille*, men man kan knappast använda ordet *snygg* för att beskriva en patients anus. Det ger helt fel associationer i vår tid.

Ett annat exempel är ordet *gubbe*. År 2020 vore det helt otänkbart från läkarens sida att benämna sin patient som *gubbe*, då detta ord helt klart har en negativ klang och ofta används nedsättande. Dessa två ord, *snygg* och *gubbe*, är två bra exempel på hur konnotationerna hos ord kan förändras över tid.

Förminskande idag, neutralt igår?

I några fall som redan exemplifierats i resultatdelen har jag hittat ord som vid första anblicken kan upplevas förminskande om objektet de beskriver.

*”Pat. vårdas fn. på Kräcklinge ålderdomshem. Enl. remissen har hon tidigare varit **tålig** och **snäll** men sedan ett par månader tillbaka har hon klagat över värk upptill i buken, tydligen inte kräkts.”*

*”91-årig **gumma**, tidigare tydligen i stort sett frisk” (91-årig kvinna, 1963)*

Orden som jag reagerar på är *tålig, snäll* och *gumma*. Liksom i anteckningarna från 1940-talet där orden *snygg* och *gubbe* används, torde det även här röra sig om ord som i vår nutid fått ändrade konnotationer. Om man slår upp ordet *tålig* i Svenska Akademiens ordlista förklaras det främst med ”som visar tålamod” och sekundärt med ”robust,

---

⁸ Termen *konnotation* kan förklaras som ”*de 'extra' betydelser ordet för med sig på grund av våra erfarenheter och kultur*”. Melin och Parkvall, s. 113.

motståndskraftig”⁹. Jag skulle vilja hävda att tålig idag främst åsyftar att någon eller något är *slitstark(t)*, att föremålet i fråga står emot tuff behandling. 1963 betydde det med största sannolikhet att denna kvinna hade tålmod. Ordet *snäll* som det användes här skulle i vår tid närmast kunna ersättas med *foglig* eller *medgörlig*, och innebär helt enkelt att kvinnan gjorde sitt bästa, fann sig i sin behandling och inte klagade. Idag har *snäll* andra konnotationer, och skulle väl snarast kunna bytas ut mot *vänlig*.

Om ordet *gumma* användes om en patient idag skulle det knappast vara accepterat, då det på något sätt känns förminskande. Idag kan man exempelvis kalla en liten flicka, en kvinnlig nära vän, eller sin kvinnliga partner för *gumman*. Ordet är då positivt laddat. Om någon utan nära relation till personen i fråga använder epitet *gumma* om denna, blir effekten en förminskning av objektet. *Gumma* blir då negativt. Exempelvis om en äldre (manlig) chef skulle säga åt sin kvinnliga (yngre) medarbetare att ”*Lilla gumman, du har fått syftet med rapporten helt om bakfoten!*”, då framstår den lilla *gumman* som någon mindre vetande. Men kanske var ordet helt accepterat som en neutral synonym till *äldre kvinna* på 1960-talet?

I en daganteckning gjord 1965 om en gallopererad kvinna kan man läsa:

”**Duktig**. Svårt att kasta vtn [sic!].” (39-årig kvinna, 1965)

Om jag som patient idag skulle läsa om mig själv som *duktig* skulle jag känna mig förminskad. Små barn och hundar är duktiga. Frågan är hur det var på 1960-talet? Och vad menades egentligen med *duktig* under den tiden? Vad exakt var patienten duktig på?

---

⁹ Svenska Akademiens ordböcker. 2020. www.svenska.se. Sök i tre ordböcker på en gång. Sökord: ”tålig”. <https://svenska.se/tre/?sok=t%C3%A5lig&pz=1>

Exempel på möjliga kränkande uttryck

Denna undersökning visade ju, tvärt emot min förutfattade mening, att journalanteckningar generellt sett inte var mer kränkande under de tidigare tidsperioder jag undersökt jämfört med de senare. Detta är såklart bra ur patientsynpunkt; i de anteckningar jag har läst har journalspråket inte visat prov på att ha varit ojämnt, så när som på några undantag.

Om jag fått läsa en journalanteckning om mig själv där bedömningen var ”[e]ssentiell hypertoni hos fet kvinna” skulle jag känna mig kränkt. Kvinnan må de facto lida av obesitas, det vet hon sannolikt också själv, då det inte är första gången i hennes journal som hennes viktproblem nämns. Det finns bättre sätt att uttrycka sig på, vilket man tack och lov också finner prov på i form av formuleringar som exempelvis ”hull i överkant”, ”övervikt” och ”adipositas”. Vidare är kommentaren om patientens soliga leende märklig, och jag får känslan av att läkaren ser ner på patienten av en eller annan orsak. Detta behöver inte vara ett faktum, men det är känslan jag får när jag läser journalanteckningen.

Och att vara untkarl, är det ordet positivt, negativt eller helt neutralt? Hade jag varit en man i pensionsåldern utan familj eller sambo skulle jag inte vilja läsa om mig själv som ”unkarl”. Hellre ”ensamstående” eller ”ensamboende”. Ordet *unkarl* har enligt min mening alldeles för stor negativ laddning och uttrycker en värdering om någon sorts socialt misslyckande att efterleva samhällsnormen som säger att man ska bo med eller ha ett fast förhållande med en partner.

Som jag tidigare beskrivit i detta arbete är det inte helt enkelt att dra en exakt gräns för när ett ord övergår från att vara positivt, neutralt eller negativt laddat. Gränsen är ibland hårfin, och ibland ligger inte gränsen på exakt samma ställe för alla språkbrukare. Just därför är det enligt min mening extra viktigt att väga sina ord på guldväg och försöka använda så neutrala ord som möjligt i journaltext.

Journalens utveckling

Under detta arbete har det varit intressant att få se hur journalen har utvecklats och förändrats över tid från att ha varit ett ganska kortfattat dokument med många latinska termer och med få mätvärden på 1940-talet, till att vara ett mycket mer omfattande dokument med mängder av laboratedata under senare delen av 1980-talet. Vårdens ökade krav på dokumentation är en del av förklaringen till detta, men naturligtvis speglas också den vetenskapliga och medicinska utvecklingen genom att så mycket fler medicinska data dokumenteras för varje patient. Den mer moderna journalen från 1980-talet må kanske inte ha blivit mer objektiv rent språkmässigt, men medicinskt måste den definitivt ha blivit det, tack vara alla utökade undersöknings- och provtagningsmöjligheter.

Övriga inhämtade insikter

Något annat som var intressant i arbetet med att analysera journaltexterna var de historiska inblickarna jag fått i människors liv under olika epoker. Under krigsåren på 1940-talet kunde man som cancersjuk patient få särskild licens för att köpa extra matfett och kött för sin hälsas skull, både på 1940- och 1960-talen var det vanligt att relativt unga människor hade löständer och då liksom nu hade människor problem med förstora prostata, tarmcancer, hemorrojder och magsår. Världen såg annorlunda ut, men människans kropp hade ofta likadana besvär som i vår tid.

Ytterligare något som var slående var hur mycket jag som nutida, blivande medicinsk sekreterare kände igen och förstod från de tidiga journalerna i undersökningen, tack vare den utbildning jag fått under dessa två studieår. När jag läste de texter som mina blivande men dåtida kollegor skrivit kunde jag inte låta bli att undra över hur många av dem som fick fungera som filter för läkare som eventuellt uttryckt sig opassande och hur journalerna skulle sett ut om de inte gjort sitt jobb.

Vidare undersökningar

Jag skulle gärna fortsätta att fördjupa mig i äldre tiders journaler på grund av mitt intresse för historia. Något som skulle vara intressant att undersöka närmare vore exempelvis dokumentationen i kvinnosjukvården, framför allt då förlossningsjournaler, för att få reda på mer om under vilka förhållanden äldre tiders kvinnor födde barn. En annan spännande uppgift vore att undersöka journaler från 1930-talet med avseende på användning och förekomst av uttryck för rashygien sett ur ett jämlikhetsperspektiv.

Källförteckning

- Hasselrot, Anne-Marie. 2009. "Vilket värde har ordet?" 2009-15-02
<https://web.archive.org/web/20050211123312/http://regeringen.se/content/1/c6/03/00/68/8721e9e1.pdf>
- Melin, Lars och Parkvall, Mikael. 2016. *Laddade ord. En bok om tankens makt över språket*. Stockholm: Morfem.
- Rönneberg, Lena. 2016. *Hälso- och sjukvårdsrätt*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Svenska Akademiens ordböcker. 2020. www.svenska.se. *Sök i tre ordböcker på en gång*. Sökord: "tålig".
<https://svenska.se/tre/?sok=t%C3%A5lig&pz=1>. Hämtad 2020-05-07.
- Sveriges riksdag. 2019. www.riksdagen.se *Patientdatalag (2008:355)*
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/patientdatalag-2008355_sfs-2008-355. Hämtad 2020-05-04.
- Wikipedia. 2019. "Värde-laddade ord"
https://sv.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4rde-laddade_ord. Hämtad 2020-05-04.

Referenslitteratur:

- Patel, Runa och Davidson, Bo. 2011: *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Språkrådet. 2017. *Svenska skrivregler*. Red. Ola Karlsson. Stockholm: Liber AB.